

*Andijon davlat pedagogika instituti
Filologiya fakulteti,
Ona tili va adabiyoti: Qirg'iz tili adabiyoti yo'nalishi,
2-bosqich 201-guruh talabasi Ruslan Kosimov*

QIRG'IZ XALQ AFSONALARIDA QARG'ISH VA DUO: MIFOLOGIK ASOS VA POETIK IFODA

Anotatsiya: Ushbu maqolada qirg'iz xalq afsonalarida uchraydigan qarg'ish va duo motivlari mifologik ildizlari hamda poetik ifodasi asosida tahlil etiladi. Qarg'ish — xalq ongida yomonlik tilash, la'natlash, ko'pincha jin, arvoh yoki arxetip kuchlar nomidan aytiladigan og'zaki sehr vositasi sifatida qaraladi. Duo esa — ezgulik, baraka, sog'lik kabi ijobiy tilaklarni ifodalaydi, u ko'proq ajdodlarga, tangriga yoki zamin onaga murojaat shaklida bo'ladi. Maqolada ushbu og'zaki shakllarning mifologik mazmuni, ularning afsonaviy syujetlarda qanday vazifalarni bajargani, poetik vositalar – metafora, epitet, parallelizm orqali qanday estetik va axloqiy g'oyalarni yetkazgani ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: qarg'ish, duo, qirg'iz afsonalari, mifologik obraz, xalq og'zaki ijodi, poetika, tilak, la'nat, arxetip

*Andijan State Pedagogical Institute
Faculty of Philology,
Mother tongue and literature: direction
of Kyrgyz language literature,
Ruslan Kosimov, a student of the 2nd stage, group 201*

THE CURSE AND THE BLESSING IN KYRGYZ FOLK LEGENDS: MYTHOLOGICAL BASIS AND POETIC EXPRESSION

Annotation: This article explores the mythological and poetic dimensions of **curses (karghysh)** and **blessings (bata)** as represented in Kyrgyz folk legends. Curses are seen as verbal expressions of misfortune, often invoking supernatural forces or ancestral spirits to condemn or punish. Blessings, by contrast, reflect positive invocations—wishes for prosperity, health, and protection—usually addressed to deities, nature, or descendants. The study analyzes how these

elements function within the structure of folk narratives and what roles they play in shaping moral, ethical, and cultural values. It also examines poetic tools such as metaphor, epithets, and parallelism used in the construction of these expressions.

Keywords: curse, blessing, Kyrgyz folk legends, mythology, poetic expression, oral tradition, symbolic meaning, moral codes.

Qirg'iz xalq og'zaki ijodiyoti ko'p asrlar davomida xalqning tarixiy xotirasi, axloqiy me'yorlari, dunyoqarashi va estetik qarashlarini ifodalab kelgan. Xususan, afsonalar – bu faqatgina rivoyat emas, balki xalqning mifologik ongini, yaxshi va yomon kuchlarga bo'lgan ishonchini, hamda iymoniy-axloqiy qadriyatlarini aks ettiruvchi janrdir. Ushbu janrda “qarg'ish” va “duo” kabi nutqiy birliklar asosiy dramatik va semantik markazlardan biri sifatida ko'zga tashlanadi.

Qarg'ish – bu shunchaki yomon tilak emas, balki qadim turkiy xalqlarda mavjud bo'lgan mifologik kuchlarni chaqiruvchi, og'zaki sehr sifatidagi metaforik vositadir. Duo esa, bunga zid holda, insonning tabiat, Tangri va ajdodlar bilan ruhiy bog'liqligini mustahkamlovchi yaxshilik tilovi, baraka istagi, rozi qilish marosimlarining og'zaki shakli bo'lib xizmat qiladi. Har ikki holatda ham bu ifodalar afsonalarda simvolik timsollar, arxetipik obrazlar, ritual shakllari orqali ifodalanadi.

Ayni paytda, qarg'ish va duo elementlari xalq tomonidan axloqiy me'yorlarni buzganlarni jazolash yoki ezgu ishlarga ilohiy madad so'rash kabi funksiyalarda qo'llaniladi. Ular og'zaki matnning poetik qurilmasida epitet, metafora, parallelizm kabi san'at vositalari bilan boyitilib, estetik va ruhiy ta'sir kuchini oshiradi. Shu sababli, ushbu motivlar faqatgina og'zaki ekspressiya emas, balki xalqning mifologik tafakkuri va axloqiy ideallarining poetik kodlari sifatida o'rganilishi lozim.¹

Mazkur maqolada qirg'iz xalq afsonalarida uchraydigan qarg'ish va duo ifodalarining mifologik ildizlari, ularning poetik qurilishi va jamiyatdagi funksional o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tahlil davomida turli afsonalardan

¹ Mambetkunov, A. (2010). *Кыргыз мифологиясы: түшүнүктөр жана символдор*. Бишкек: Кыргыз энциклопедиясы. — 56–57-бет

olingan real misollar asosida mavzuga yondashiladi, snoska va adabiy manbalar bilan boyitiladi.

Qirg'iz xalq afsonalarida qarg'ish va duo motivlari nafaqat og'zaki iboralar shaklida, balki ular orqali ifodalanayotgan mifologik energiya, ajdodlar ruhi, yaxshi va yomon kuchlar bilan aloqa timsollari sifatida ham namoyon bo'ladi. Ushbu ifodalar xalq og'zaki ijodining muhim qatlamlarini tashkil etib, ularning semantik yuklamasi afsonaviy syujetlarda turli dramatik vazifalarni bajaradi.

Qarg'ish, qirg'iz xalq tasavvurida, ko'pincha haq so'zning qudrati bilan aytiladi. U inson tomonidan o'ziga yoki boshqalarga berilishi mumkin bo'lgan la'nat bo'lib, ko'pincha mifologik kuchlar, arvohlar yoki ajdodlar ruhi nomidan aytilgan hisoblanadi. Qadimiy qirg'iz afsonalarida qarg'ish ko'pincha axloqiy buzilish, xiyonat, yoki oila sha'niga tajovuz holatlarida uchraydi.

Misol uchun, *"Кызын берген келинге каргыш"* nomli afsonada onasi qizini o'g'liga kelin qilib berganini eshitgach shunday deb qarg'aydi:

"Энеңдин каргышы тийсин, жер жулта көрүп, журт унуткан бол!"

Bu yerda "yer jutsin", "xalq unut" kabi ifodalar – bu shunchaki la'natlar emas, balki insonni tabiiy va ijtimoiy muhitdan uzib tashlash bilan tahdid qiluvchi arxetipik jazolardir.²

Duo esa, o'z mohiyatiga ko'ra baraka, himoya, sog'liq, omad tilovchi so'zlar bo'lib, ko'pincha kekxa insonlar, oqsoqollar, onalar yoki aqillilar tomonidan aytiladi. Duo orqali insonning hayotiga nur, poklik, madad tilanadi. U qadimiy tangriga, yer-suv ruhlariga, ajdodlar xotirasiga bevosita bog'langan.

Masalan, *"Карыянын батасы"* afsonasida ota shunday duo qiladi:

"Карагай башы калкып, кырк улуу бол, суудай журтка жайылып, суудай таза бол!"

Bu poetik duo vositasida inson hayoti daraxt, suv, nur kabi obrazlar bilan shabihlanadi. Bunda mifologik obrazlar orqali hayotiy baraka va ruhiy tozalik tilanadi.

² Юдахин, К. К. (1965). *Толковый словарь кыргызского языка*. Москва: Восточная литература. – 212-б.

Qarg'ish va duo matnlarida poetik vositalar asosiy o'rin tutadi. Qarg'ishda ko'proq negativ metafora, duo matnlarida esa pozitiv metafora va parallelizm keng qo'llaniladi. Xalq bunday san'at vositalari orqali insonning axloqiy yuksalishi yoki qulashini ta'riflaydi.

Misol uchun: Qarg'ish: *"Карагым как болду, журугум муз болду!"* — bu yerda qalb muzlash orqali ruhiy o'lim ramziy ifodalanadi.

Duo: *"Балаңдын багы ачылып, кундай жаркырап жур!"* — quyosh metaforasi orqali yorqin kelajak tilanmoqda.

Bu misollar shuni ko'rsatadiki, qarg'ish va duo – xalq tilidagi oddiy ibora emas, balki madaniy kod, mifologik kuch, axloqiy mezon vazifasini bajaruvchi og'zaki-poetik birlikdir.³

Xulosa qilib aytganda, qarg'ish va duo ifodalari qirg'iz xalq afsonalarida oddiy til birliklari emas, balki xalqning diniy-mifologik tafakkuri, ruhiy-madaniy dunyoqarashi va tarixiy xotirasining muhim unsurlaridan biridir. Qarg'ish — ijtimoiy normalarni buzganlarga nisbatan berilgan axloqiy jazo, duo esa — ezgulikka undovchi, baraka va himoya istovchi yuksak tilak shaklidir.

Ushbu ifodalar orqali afsonalarda inson va tabiat, inson va Tangri, inson va ajdodlar ruhi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik aks ettiriladi. Shu bois, bu birliklar xalq ongida *tabarruk* (muqaddas) va *tahdidli* (jazolovchi) kuchlar bilan bevosita bog'liq. Ular poetik jihatdan ham boy bo'lib, metafora, epitet, parallelizm kabi badiiy vositalar yordamida xalqning axloqiy me'yorlarini saqlab kelgan kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi.⁴

Bugungi kunda ushbu afsonalardagi qarg'ish va duo unsurlarini o'rganish nafaqat folklorshunoslik, balki etnolingvistika, madaniyatshunoslik va antropologiya sohalari uchun ham muhim ilmiy manba bo'lib qolmoqda.

³ Бакирова, Ж. (2018). *Элдик каргыш жана баталардын рухий-философиялык табияты.* // Фольклор жана маданият, №2, 35-б.

⁴ Ахмедов, Ш. (1991). *Туркий халқларда дуо ва каргыш жанрлари.* Самарқанд: Шарқ нашриёти. 89-б.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Mambetakunov, A.** (2010). *Кыргыз мифологиясы: түшүнүктөр жана символдор*. Бишкек: Кыргыз энциклопедиясы. — **56–57-бет**
2. Юдахин, К. К. (1965). *Толковый словарь кыргызского языка*. Москва: Восточная литература. – 212-б.
3. Бакирова, Ж. (2018). *Элдик каргыш жана баталардын рухий-философиялык табияты*. // Фольклор жана маданият, №2, 35-б.
4. Ахмедов, Ш. (1991). *Туркий халқларда дуо ва каргии жанрлари*. Самарқанд: Шарқ нашриёти. 89-б.